

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
І ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ПРИНЦИП ПОДІЛУ ВЛАДИ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 12-282Мз групи
Спеціальності 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»
Семко Софія Олегівна

Керівник: к.ф.н., доцентка Задорожня Н.О.,

Рецензент: д.ю.н., професор Стратонов В.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади принципу поділу влади	7
1.1. Філософсько-правові аспекти становлення теорії поділу влади	7
1.2. Сутність та моделі реалізації принципу поділу влади	11
1.3. Концепція стримувань і противаг як умова реалізації принципу поділу влади	18
РОЗДІЛ 2. Організаційно-правові основи реалізації принципу поділу влади	23
2.1. Співвідношення законодавчої та виконавчої влад в реалізації принципу поділу влади	23
2.2. Судова влада в системі реалізації принципу поділу влади	29
2.3 Президентська влада як елементи розподілу влад	34
РОЗДІЛ 3. Шляхи удосконалення процесу реалізації принципу поділу влади в Україні	37
3.1. Особливості реалізації принципу поділу влади в Україні	37
3.2. Проблеми поділу влади в Україні та шляхи їх вирішення	43
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Актуальність теми. Пошук оптимальних шляхів та механізмів організації органів державної влади займає важливе місце у становленні сучасної демократичної держави. Проблеми функціонування та розвитку, співвідношення гілок державної влади завжди були актуальними як на теоретичному, так і практичному рівнях, але особливого значення вони набувають за сучасних умов розвитку української державності. Непрості геополітичні умови, в яких знаходиться на сьогоднішній день держава Україна, вимагають злагодженої взаємодії усіх гілок влади. Бездіяльність та прорахунки у політичному курсі країни можуть привести не тільки до осуду на міжнародній арені, але й до втрат незалежності та цілісності. Відповідно, вимога єдності влади тісно пов'язана з державним суверенітетом, виступає його основою. Таким чином, дослідження сутності принципу поділу влади необхідне для вирішення суперечностей між гілками влади, запобігання зосередження повноти влади у руках однієї гілки, захисту державного суверенітету, забезпечення прав і свобод людини.

Слід зауважити, що поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову виступає обов'язковою ознакою правової держави, сприяє побудові демократичної держави. Звідси така увага до цього питання з боку вітчизняних теоретиків і практиків. Зокрема, аналіз принципу поділу влади здійснювався такими ученими як Ю.А. Ведерніков, В.А. Григор'єва, Г.С. Журавльова, О.Н. Євтушенко, М.С. Кельман, В.В. Копейчиков, С.А. Косінов, В.В. Ладиченко, А.О. Малий, О.Є. Манько, В.М. Пахолок, О.В. Петришин, І.В. Процюк, В.В. Сердюк, І.С., О.Ф. Скакун, Слободянюк, В.В. Тароєва, П.А. Трачук, М.В. Цвік та іншими. Однак, не дивлячись на це, в Україні постійно відбуваються зміни у співвідношенні функцій та порядку взаємодії між гілками влади, що потребує удосконалення і наукового аналізу існуючого механізму

поділу влади та системи стримувань і противаг. Через це питання реалізації принципу поділу влади залишається актуальним для наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності історико-юридичного факультету Херсонського державного університету на тему: «Теоретико-методологічні засади інтеграційних процесів: національний та міжнародний аспекти» (номер державної реєстрації 0117U001733). Тема кваліфікаційної роботи затверджена Вченою радою Херсонського державного університету (Наказ від 30.10.2020 №1059-Д).

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає в тому, щоб, на основі вивчення та узагальнення наукових здобутків сучасних науковців визначити особливості організаційно-правового виміру принципу поділу влади.

Для досягнення зазначеної мети було встановлено наступні завдання:

- охарактеризувати філософсько-правові аспекти становлення теорії поділу влади;
- проаналізувати сутність та моделі реалізації принципу поділу влади;
- дати узагальнену характеристику концепції стримувань і противаг як умови реалізації принципу поділу влади;
- простежити співвідношення законодавчої та виконавчої влад в реалізації принципу поділу влади;
- охарактеризувати судову владу в системі реалізації принципу поділу влади;
- проаналізувати президентську владу як елемент розподілу влад;

- розкрити особливості реалізації принципу поділу влади в Україні;
- проаналізувати проблеми поділу влади в Україні та визначити шляхи їх вирішення;

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у ході формування державної влади.

Предметом дослідження є організаційно-правовий вимір принципу поділу влади.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи застосовувалися загальнонаукові методи діалектичного пізнання загальнонаукові та спеціально-наукові методи аналізу правової дійсності.

За допомогою логіко-семантичного методу досліджено та визначено сутність та особливості формування системи стримувань та противаг, визначено особливості реалізації принципу поділу влади у контексті побудови української державності. Історико-правовий метод дав можливість оцінити історичні підходи до формування поглядів на принцип поділу влади. Системно-структурний метод використано для характеристики трьох гілок влади в контексті принципу розподілу влад як єдиного механізму реалізації державної влади.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для проведення наукових досліджень щодо вивчення принципу поділу влади, аналізу юридичної природи існуючих гілок влади, надання характеристики взаємодії гілок влади та формування механізму стримувань і противаг;

навчальному процесі – для підготовки здобувачами спеціальності 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність» до семінарських та практичних занять, окремих тем самостійної роботи, рефератів з дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України»,

«Державне будівництво та місцеве самоврядування», «Державне право зарубіжних країн» тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи обговорювались на засіданнях кафедри загально-правових дисциплін та міжнародного права історико-юридичного факультету Херсонського державного університету та були опубліковані у альманахі «Магістерські студії»

Публікації. Окремі проблеми та висновки кваліфікаційної роботи знайшли своє відбиття у наступних тезах:

- Семко С.О. Історичні аспекти становлення сучасної теорії поділу влад. *Магістерські студії. Альманах*. Вип. ____, м. Херсон: ХДУ, 2020. - С. 432-434.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи обумовлений її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ

1.1. Філософсько-правові аспекти становлення теорії поділу влади

Принцип поділу влади виступає безспірною ознакою правової держави. Він представляє собою важіль, що координує проведення державних реформ, обрання вектору державної політики. Саме тому його становлення та розвиток виступає предметом дослідження філософів та теоретиків минулого. Завдяки науковому інтересу навколо принципу розподілу влади сформувалася ціла система наукових шкіл, які історично розвивалися та формувалися регіонально. Серед них слід відмітити французьку, німецьку, американську, британську та інші наукові школи, кожна з яких внесла вагомий доробок у теорію поділу влади. З цього приводу відомий правовий теоретик В.М. Геворкян визначав, що теорія розподілу влади має значний історичний досвід розвитку, який не тільки свідчить про її значимість для сучасного державного будівництва, але й говорить про її дієвість як універсальної конструкції, яка базується на поєднанні конфліктів та компромісів [1, с. 116].

Слід зауважити, що теорія поділу влади має свої витоки іще з античних часів. Так, Платон у своєму творі «Держава» визначає, що ідеальна держава є ідеальною тоді, коли «кожний робить щось своє і не пхає носа до іншого» [2, с. 124]. Аристотель виділяв у державній владі три основні частини, від стану яких залежить і стан державного устрою: законодавчий орган (який розглядає справи держави); посади (тобто посадові особи); судові органи. При цьому він не виключав передачу окремих справ на розгляд всього народу, адже Аристотель писав, що демократичним началом є те, що «всі громадяни вирішують всі справи, оскільки до такого роду рівності демократія і прагне» [3, с. 225]. Подібні

погляди можливо знайти також в роботах Епікура, Цицерона та інших мислителів того часу. При цьому, філософами підкреслюється те, що зосередження влади у одній із гілок призводить до порушення демократії.

Важливим для теорії поділу влад є учення Полібія, одного з останніх великих мислителів давньої Греції. Він продовжив позицію Платона щодо кругообігу політичних форм держави, які у свою чергу залежали напряму від розподілу влади. Найдосконалішою формою правління Полібій вважав змішану форму правління, яка поєднувала в собі елементи монархії, аристократії та демократії, які на підставі стримувань і противаг забезпечували стабільність у державі [4, с. 74].

Становлення сучасної теорії поділу влад на думку багатьох науковців почалося у XVII столітті з розвиток англійської політико-правової школи. Одним з найвідоміших представників того часу, Дж. Локком, визначалося, що політична влада відрізняється від інших соціальних видів влади та містить у собі право видавати закони і застосовувати примус для їх виконання, встановлення покарання, збереження власності та захисту держави від нападу ззовні заради суспільного блага. Для цього філософ поділяв політичну владу на законодавчу, виконавчу та федеративну [3, с. 228-229]. І якщо дві перші гілки влади він тлумачив так само як вони встановлюються науковцями сьогодні. То остання гілка влади визначалася для реалізації зовнішніх зносин, адаптації суспільства та держави у міжнародних відносинах. При цьому філософ не виділяв судову гілку влади з виконавчої.

Відомим прибічником теорії поділу влади того часу був і французький філософ Ш.Л. Монтеск'є, якого вважають безспірним «батьком» теорії поділу влади, який визначив класичний варіант поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Філософ визнавав, що основне призначення державного устрою полягає у наданні громадянам політичної свободи, яка можлива лише при поділі влади на три гілки.

При цьому Ш.Л. Монтеск'є зауважує, що у разі поєднання законодавчої, виконавчої та судової влади у одній особі чи установі, то свободи не буде і все загине, оскільки така влада стане джерелом пригнічення [3, с. 232-233].

У німецькій школі права прибічником поділу влади виступав і Іммануїл Кант, який у «Метафізиці моралі» визначав три гілки влади як поєднання волі у трьох особах: верховна влада в особі законодавця (суверенітет), виконавча влада в особі правителя (правління згідно закону) та судова влада в особі судді (присуджує кожному своє відповідно до закону. При цьому окреслені гілки влади підтримують одна одну (скоординовані), підкорюються одна одній та спрямовані на забезпечення прав підданих. При цьому І. Кант включав поділ влади до своїх відомих чотирьох принципів, які гарантують громадянську свободу та правопорядок в державі [5, с. 143].

Г.В.Ф. Гегель також підтримував теорію поділу влад, яка на його думку сприяє формуванню належного політичного устрою. Однак, філософ звертає увагу на те, що поділ влад повинен виключати розуміння їх взаємного обмеження як негативного ворожого явища. Метою кожної влади у даному випадку повинно виступати самовизначення, яке дає їй розуміння корисності самої себе для суспільства, а не для боротьби з іншими гілками влади [3, с. 242].

Конституція США 1787 року стала одним із класичних прикладів реалізації принципу поділу влад, що дає підстави звернутися до позицій американських філософів та політичних діячів того часу. Так, Т. Джефферсон, спираючись на позицію Ш.Л. Монтеск'є щодо необхідності поділу влади на три гілки, разом з тим визначає, що практика державного управління не вимагає повного відсторонення однієї гілки влади від іншої. Він підкреслює їх зв'язок при цьому акцентуючи увагу на тому, що їх єдність виступає одночасно підставою для здійснення конституційного контролю однієї над двома іншими.

Водночас, він також вказував на те, що подільність та автономність гілок влади є важливою умовою, яка вимагає надання кожній гілці власної свободи, яка ґрунтується на незалежному від інших гілок влади призначенні осіб на їх посади [3, с. 248].

Приблизником поділу влади на три гілки був і Дж. Адамс. Він визначав, що законодавча, виконавча і судова влади повинні бути розділені таким чином, щоб забезпечити панування законів, а не людей [6, с. 408]. Відмітимо, що на відміну від Т. Джефферсона, який вважав узурпатором законодавчу гілку влади, Дж. Адамс визначав, що головна боротьба точиться між законодавчою та виконавчою гілками. Однак, як і Т. Джефферсон та Г.В.Ф. Гегель він схилився до того, що жодна гілка влади не є господарем закону, реалізація якого можлива лише у співпраці трьох гілок.

Важливим елементом внесеним до теорії поділу влади є, на нашу думку, концепція поділу повноважень. Зокрема, і Г.В.Ф. Гегель і представник американської школи Дж. Медісон звертали увагу на:

- 1) незалежність призначення посадових осіб однієї гілки від іншої та
- 2) повноваження однієї гілки влади не повинні прямо чи опосередковано здійснюватися іншими.

Таким чином, у самому загальному вигляді теорія поділу влади передбачає поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову. При цьому всі три гілки влади діють самостійно і взаємно стримують одна одну від абсолютного правління. Однак, у самих судженнях стосовно поділу влади на три гілки існують певні протиріччя, які породжують конфлікти під час її реалізації. Зокрема, це конфлікт між необхідністю забезпечення взаємодії трьох гілок при їх повній відокремленості одна від одної. Це призводить до того, що рівень відокремленості та поєднання між гілками досі не визначений і не має чітких критеріїв, які б можна було задіяти у практиці державотворення.

Іншим конфліктом виступає наявність наукових позицій, які виступають проти поділу влади, що на думку окремих філософів минулого та сучасних науковців призводить до зламу підпорядкованості гілок влади одна одній. У свою чергу така підпорядкованість є важливою умовою для цілісності не тільки влади, але й самої державності.

1.2. Сутність та моделі реалізації принципу поділу влади

Аналіз моделей поділу влади неможливий без розуміння самого поняття «влада». Нажаль це поняття є досить багатограним і існує достатня кількість наукових позицій, які його висвітлюють. Відмітимо, що це пов'язане з тим, що влада проявляється у багатьох сферах суспільного життя, і, відповідно, вона буде мати певні особливості. Однак у кожній науковій галузі учені намагаються визначитися із сутністю поняття «влада», тому ми звернемося до суто юридичного тлумачення цього явища. Наприклад, юридична енциклопедія визначає владу як: відносини між людьми, які характеризуються командуванням з одного боку та підкоренням з іншого; здатність соціально-політичної системи забезпечувати виконання прийнятих нею рішень; спосіб самоорганізації людської спільноти, яка ґрунтується розмежуванні функції виконання і управління [7, с. 489].

В.В. Мельник встановлює, що влада є фундаментальною засадою політичного розвитку суспільства, існує всюди, що обумовлює її феноменальність. Вона відзначається двосторонньою взаємодією суб'єкта і об'єкта і характеризується залежністю та підкоренням. При цьому влада, відзначає авторка, є вольовими відносинами, які передбачають право суб'єкта приймати владні рішення, а об'єкта – підкорюватися цим рішенням. Однак, владу не слід представляти в якості негативного явища, оскільки у її позитивному значенні вона

протистоїть руйнівним процесам, анархії, забезпечує весь соціальний організм [8].

Влада як можливість регулювати поведінку людей, їх діяльність поділяється на досить велику кількість видів – ідеологічну, політичну, економічну. Однак, у контексті предмета дослідження інтерес для нас представляє влада державна. В.В. Ладиченко визначає, що державна влада виступає різновидом соціальної влади і «найбільш концентровано відбиває сенс цілеспрямованого владного впливу, що виявляється в умовах суспільства як певна організація» [9, с. 10].

Важливим питанням державної влади виступає її організація. Це пояснюється тим, що державна влада полягає у функціонуванні та у організації всіх існуючих в державі гілок влади, які спрямовані на реалізацію державних завдань, функцій і повноважень на підставі загальнодержавних програм [10, с. 13]. Також поняття державної влади тісно пов'язане з такою категорією як суверенітет, який розкривається через верховенство, повноту, самостійність і неподільність влади. Таким чином, поняття влади має два різних прояви. З одного боку вона є неподільною (єдною), а з іншого – будується на засадах поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Однак не слід визнавати це як протиріччя.

Так, В.В. Сухонос підкреслює, що «єдність державної влади» означає, що в державі не може бути двох, трьох чи більше влад, які різняться за своєю природою, ідеями та володіють відокремленими засобами державного примусу [11, с. 171]. У той же час учені, а також, наприклад, Конституція України поділяють державну владу на три гілки. Різниця у цих поглядах в тому, що єдність державної влади визначається як концепт, який обумовлює основу всієї влади в державі. У той час як поділ влади на три гілки встановлює особливість організації державного апарату з метою забезпечення його найкращого функціонування. Цю біполярність прояву влади в державі Ю.

Шемшученко визначав через концепцію єдиновладдя народу на його території, який є єдиним суб'єктом державної влади «...і ні з ким її не ділить. Але народ доручає відповідним органам виконувати певні функції по реалізації належної йому влади» [12, с. 105].

Ця позиція також знаходить своє закріплення у рішенні Конституційного суду України № брп/2005 від 05 жовтня 2005 р., який визначає, що реалізація влади народу здійснюється через форми безпосередньої демократії, а також сформовані у встановленому законом порядку органами законодавчої, виконавчої, судової влади та органами місцевого самоврядування [13].

Слід відмітити, що сучасні науковці пропонують удосконалити конституційні норми з метою внесення ясності у співвідношення єдності влади та її поділу на три гілки. Так, Д.О. Артемчук визначає, що ст. 6 Конституції України можна викласти наступним чином: «Неподільна за цілями державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» [14, с. 62]. Це, на думку автора, дасть можливість акцентувати неподільність на цілях державної влади, а поділ на три гілки – на проблемах її розмежування.

Поділ влади є важливим способом її організації. Зокрема, В. Глущенко визначав, що поділ влади виступає способом забезпечення її стійкості [15, с. 242]. О. Герасимов визначав поділ влади спрямованим на подолання можливим зловживанням [16, с. 331]. Такої ж думки дотримується й С.Г. Серьогіна, визначаючи, окрім цього, що розмежування компетенцій виступає своєрідним «розподілом праці» у державному механізмі [17, с. 124]. Ю. Тодика та В. Яворський стверджували, що поділ влади не тільки виступає раціональною організацією державної влади, але й сприяє гнучкому взаємоконтролю та взаємодії органів державної влади через систему стримувань і противаг [18, с. 42].

Таким чином, принцип поділу влади слід розуміти як принцип організації та функціонування державного апарату, що реалізується через поділ повноважень між гілками державної влади [19, с. 418]. Ще більш просте пояснення, на нашу думку, подає Д.О. Артемчук, який визначає, що «...поділ влади слід розглядати як розмежування основних напрямів діяльності окремих елементів державного апарату» [14, с. 111-112].

Звернемо також увагу на те, що під час презентації принципу поділу влади завжди застосовується поняття «гілка влади». Зауважимо, що це поняття з'явилося в юриспруденції в рамках органічної теорії Г. Спенсера, яка розглядає державу як єдиний організм. В даному випадку гілка визначається як частина державного організму та єдиної системи державної влади.

Повертаючись до сутності принципу поділу влади можемо зробити висновок, що поділ влади є ознакою раціональної організації влади, яка має на меті утримання гілок влади у межах їх повноважень із збереженням їх незалежності. В.М. Шаповал у цьому контексті також зазначає, що мова йдеться не про розподіл влад, а про поділ функцій і повноважень в першу чергу між вищими органами держави [20, с. 112]. Однак, проблемність реалізації принципу поділу влади полягає в тому, що гілки влади тісно взаємопов'язані і тяжіють до взаємного контролю. У зв'язку з цим, за позиціями окремих учених, ідеальна модель розподілу влад чи навряд буде колись знайдена і протягом довгого часу збережена належним чином. В першу чергу, це пов'язане з тим, що ідеального розподілу функцій влади не існує і відповідно зустрічаються схожі або змішані [14, с. 49].

Проблемність так званого «ідеального» розподілу влади полягає в тому, що у сучасному механізмі її функціонування поділ державної влади не визначається лише поділом функцій між інститутами, виступає поверхневим. І.В. Процюк, цитуючи британського юриста Д. Гарнера,

наголошує на тому, що не заперечуючи поділу функцій на три гілки, неможливо здійснити їх віднесення до виключного відання конкретного органу або державного інституту як це бачив Ш.Л. Монтеск'є [21, с. 4]. Саме тому можна говорити про те, що у сучасній теоретичній науці існує декілька моделей реалізації принципу розподілу влад, які відрізняються від класичної. Це, з урахуванням вищевикладених наукових позицій, можна пояснити тим, що на практиці реалізація в ідеалі класичної моделі неможлива, оскільки вона обмежує пристосування державної влади до потреб того чи іншого суспільства, яке проживає на конкретній державній території. Відповідно, це понижує можливості реалізації принципу «держава для суспільства» як основний сенс людиноцентристської концепції.

На сьогоднішній день можна спостерігати бажання окремих науковців і практиків змінити уявлення про розподіл влад, штучно збільшити кількість її гілок. Зокрема, існують позиції щодо виведення в окремі гілки влади владу президентську, владу засобів масової інформації, визначити як самостійну гілку влади владу органів місцевого самоврядування тощо. Однак, ми згодні з позицією І.В. Процюка стосовно того, що слід уникати нескінченного і безсистемного збільшення найменувань видів влади, оскільки це порушує баланс при забезпеченні публічно-владної правової свободи. Безпідставне нарощування кількості гілок влади, підкреслює автор, відбувається через нерозуміння самостійної юридичної природи поділу влади та ототожнення її з конкретними функціями органів державної влади [21, с. 13].

Наразі найчастіше виділяють три моделі поділу влади, пов'язані з особливістю форми правління: перша характерна для президентської республіки, друга – для парламентської республіки і парламентської монархії, третя – для змішаної форми правління.

К.В. Чепрасов встановлює, що найбільш яскраво принцип поділу влади знаходить своє відбиття у президентській республіці, зокрема така модель була закріплена у Конституції США 1787 року. Відповідно до неї, існують законодавча, виконавча і судова сфери правління. У побудову гілок влади покладені самостійність, незалежність і розгалуження компетенції між носіями влади. Засобами забезпечення такого чіткого розподілу виступають різні джерела владних повноважень, способи формування та строки легіслатури, а також правові можливості для нейтралізації за рахунок системи стримувань і противаг [22, с. 136].

Особливість формування законодавчої і виконавчої влади у президентській республіці відбувається незалежно одна від одної через електоральні процедури. Судова влада, як правило, формується на підставі взаємодії президента і парламенту. Зокрема, в США Президент обирається колегією виборців (які обираються народом) на 4 роки, Палат представників і Сенат Конгресу (парламенту) – населенням штатів шляхом прямих виборів на 2 роки і 6 років відповідно. При формуванні Верховного суду США Президент пропонує кандидатури суддів, а Сена дає згоду на їх призначення [23]. При цьому у державах з президентською формою правління президент виступає главою виконавчої гілки влади, виступаючи її одноособовим очільником. А законодавча влада сама пропонує і приймає закони, без участі виконавчої влади. Позитивними рисами президентської республіки виступає стабільність виконавчої влади, однак, в якості недоліків цієї моделі, учені визначають її жорсткість та неможливість протистояти конституційними кризам, які неминучі у разі приходу у всіх гілках влади різних політичних партій, які не можуть домовитися.

Парламентські республіки і монархії відрізняються тим, що у них не спостерігається жорстокого дотримання принципу поділу влад. У них існує одноособовий глава держави – монарх чи президент. При цьому

президент обирається не населенням, а парламентаріями і формально наділений широким колом повноважень, але на ділі виконує тільки представницькі функції, оскільки вся повнота влади належить парламенту чи уряду. При цьому конституції даних країн наділяють голову держави правом участі у формуванні уряду. Так, відповідно до ст. 92 Конституції Італії президент призначає голову Ради міністрів і, за його пропозиціями, міністрів [24, с. 372]. Акти глави держави у даному випадку мають юридичну силу лише у разі їх затвердження міністрами. Зокрема, відповідно до Федерального закону Австрії 1920 року всі рішення Федерального президента мають силу лише у разі їх скріплення підписом Федерального канцлера чи компетентного федерального міністра [24, с 150]

Носієм законодавчої влади у даному контексті виступає парламент, який має ключове значення серед органів державної влади, виступає носієм державної вищої державної влади і ніхто не може посягнути на його суверенні права у законотворчості. Прикладом у даному випадку виступає Велика Британія. Парламент також приймає активну участь у формуванні підзвітного йому уряду. При цьому, враховуючи, що досить часто уряд формується з депутатів парламенту, він чимось схожий на парламентський комітет [22, с. 136].

Однак, на сьогоднішній день спостерігається зближення форм правління, що призводить до появи змішаних форм. Змішані форми дозволяють формувати найбільш прийнятну для країни систему поділу влад, поєднуючи переваги президентської та парламентської моделей. Найбільш розповсюдженою моделлю виступає президентсько-парламентська. Вона має законодавчу, виконавчу і судову гілки влади. При цьому центральне місце в системі державних органів відводиться президенту, який формально не входить до жодної з гілок влади. Проблемність даної моделі, на думку дослідників, полягає у тому, що відбувається часте порушення балансу влад або в сторону парламенту,

або в сторону уряду, що породжує нестабільність та кризові явища. Дієвість цієї моделі можлива лише у разі, коли президент виконує роль арбітра [25, с. 57].

Ученими відмічається також, що виконавча влада у змішаних моделях носить подвійний характер. Вона поділена між президентом і урядом. У разі, якщо президент і прем'єр-міністр належать до ворогуючих партій можуть виникати ситуації «роздільного правління» [22, с. 137].

Підводячи підсумки слід зазначити, що принцип поділу влади активно застосовується у практиці формування форми державного правління. Однак, на сьогоднішній день означений принцип реалізується на лише за допомогою класичної моделі поділу влад, а застосовується у тому вигляді, який є найбільш прийнятним для формування влади у тій чи іншій державі.

1.3. Концепція стримувань і противаг як умова реалізації принципу поділу влади

Концепція стримувань і противаг є невіддільною частиною ідеї поділу влади. Саме тому у наукових ученнях стосовно поділу влади на три гілки зустрічаються і позиції щодо встановлення рівноваги між гілками влади шляхом їх впливу одна на одну. Зокрема, поміркованість правління відома іще з учень Аристотеля, які знайшли своє відбиття у роботах Полібія, який вважав, що найкращою політично формою є така, де влада між консулом, сенатом і народним зібранням має динамічну рівновагу, і коли кожний з цих органів підтримує один одного та стримує владу іншого [3, с. 27].

У часи середньовіччя основним призначенням розподілу влади було розмежування влади держави і церкви. Нікколо Макіавеллі у роботі «Історія Флоренції» обґрунтовує дієвість механізму стримувань і

противаг на прикладі моделі створеної флорентійцями. Зокрема, вони поділили місто на 6 частин та обрали з кожної частини по дві особи до Ради Старійшин, що управлялася містом. Чотири старійшини щороку змінювалися. Справедливість судової влади забезпечувалася суддями, які призначалися у тому числі з інших міст. Окрім цього існувала іще рада з 80 осіб та 180 осіб, які вирішували різні завдання, але у разі необхідності утворювали Загальну раду. Окрім цього існувала Рада із 120 мешканців, яка мала право на остаточне схвалення рішень, прийнятих вищезазначеними Радами по усіх видах справ [3, с. 77-78]. Така заплутана система стримувань і противаг не давала свавілля поширитися.

Англійський філософ Джон Лільберн визначав, що держава є злом, однак вона виступає єдиною можливою системою організації суспільства. Філософ вважав, що розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову буде дієвим лише у разі якщо парламент буде висловлювати інтереси народу, реалізовувати законодавчу влади і контролювати діяльність державної адміністрації. При цьому Дж. Лільберн визначав, що обирати суд присяжних повинен сам народ, а втручатися в його діяльність чи формувати суд не можуть ані депутати, ані посадові особи [9, с. 10].

Важливу роль у формуванні концепції, що вивчається, відіграли філософи доби буржуазних революцій – Дж. Локк та Ш.Л. Монтеск'є. Так, Дж. Локк визначав, що розподіл влади необхідний для забезпечення основних прав і свобод людини. Нерозподілена влада загрожує свободі людей. На його думку, законодавча влада є верховною, а інші види влади, не дивлячись на їх відокремленість від законодавчої, повинні їй підкорюватися, хоча й можуть активно впливати на результати її діяльності.

Монтеск'є у свою чергу не тільки виступив з пропозицією поділу влади на три гілки, але й виловив думку про неможливість зупинення

законодавчою владою дій виконавчої влади. У свою чергу виконавча влада не повинна дискутувати з законодавчою, а співпрацювати з нею. Судова ж влада має бути виконавцем закону, мати об'єктивність та проявляти менше ініціативи. Також Монтеस्क'є визначав роль монарха, який на його думку повинен був бути наділеним правом вето при затвердженні законопроектів, а за його указом повинний був скликатися та розпускатися парламент [26, с. 7].

I. Кант поділяючи владу на три гілки визначав, що вони повинні виражати волю народу, але організаційно поділятися для запобігання свавілля. Жодна з них не може прийняти на себе функції іншої гілки, однак повинні діяти зберігаючи необхідний зв'язок і узгодженість задля державного добробуту [21, с. 4].

Система стримувань і противаг, що була викладена у роботах американських філософів і державних діячів Дж. Медісона та О. Гамільтона знайшла своє відбиття у Конституції США, яка першою відобразила цей постулат, хоча поняття «система стримувань і противаг» у ній не згадувалося. Відповідно до Конституції Президент США не міг розпустити Конгрес, але й той не міг змістити президента іншими випадком як імпічментом. Наразі у 2019 році можна було простежити роботу цього механізму через протистояння Президента Д. Трампа і частини конгресменів. Однак, це процес досить складний, а тому, підтриманий більшістю членів Конгресу, Д. Трамп залишився на посаді.

Президент США мав змогу затримати закон Конгресу на підставі відкладального вето, але Конгрес міг подолати його 2/3 голосів. У свою чергу міністри підпорядковувалися президентові і Конгрес не мав права звільнити їх шляхом накладання вотуму недовіри. При цьому процес затвердження кандидатур міністрів вимагав затвердження сенатом. Сила судової влади обумовлювалася здатністю Верховного Суду США оголошувати закони Конгресу неконституційними, однак призначення

членів Верховного Суду здійснювалося президентом за згодою senatorів [6, с. 407].

На території сучасної України за доби Київської Русі поділ влади розглядався у контексті відділення світської влади від духовної. Досить повільне формування інститутів державної влади призводило до того, що чіткого розмежування влади на законодавчу, виконавчу і судову не було, оскільки все поєднувалося у руках єдиного правителя. На протиставлення князівській владі окремі учені висувають віче як владу народу. Однак, ми вважаємо, що протиставлення народних зборів як окремої гілки влади владі князівській є недоречною, оскільки вона не мала всіх тих ознак, які притаманні належним органам влади.

Цікавим проявом механізму стримувань і противаг у історії державного будівництва України виступає Козацько-гетьманська держава XVII століття. Не дивлячись на те, що кошовий отаман поєднував у своїх руках всі три гілки влади, існували механізми її обмеження з боку козацької більшості. Так, отаман обирався на один рік і повинний був звітувати про свою діяльність перед козацькою радою, яка вирішувала його долю як керівника держави [10, с. 66].

Не слід забувати й про Конституцію Пилипа Орлика, яка закріплювала призначення полковників, старшини та сотників вільними голосами, а потім вже затвердження їх на посадах владою гетьмана. У Конституції передбачалося обмеження влади гетьмана представницькою радою (козацьким парламентом), що засідав регулярно та мав законодавчу владу. Встановлювалося призначення військового суду, який мав вирішувати конфлікти між парламентом і гетьманом, відати розподілом фінансів.

Подальший розвиток вітчизняної концепції стримувань і противаг відбувся у конституціях Георгія Андрузького, який входив до Кирило-Мефодіївського товариства. Законодавчу владу в країні за цими документами представляли законодавчі збори, а виконавчу – державна

рада, що об'єднувала президента, віце-міністрів, державного прокурора, президента зборів і президента штатів, на які була поділена територія України. Виконавча влада представлялася переліком міністерств, де провідне місце займало міністерство юстиції, міністерство внутрішніх справ і національних сил [10, с. 67]. Однак цей проект так і залишився на папері.

Слід відмітити, що думка стосовно двопалатного парламенту в Україні, яка періодично з'являється в українських наукових та політичних колах [27] також не є новою. Її просували у своїх роботах М. Драгоманов та М. Костомаров. Однак, у даному випадку слід зауважити, що ними розглядалася можливість створення двопалатного парламенту для України, яка знаходилася у складі Російської імперії.

Таким чином, в основу концепції стримувань і противаг, яка була покладена у Декларацію про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року лягли не тільки міжнародні напрацювання. Не слід забувати про напрацювання зроблені М. Міхновським, М. Грушевським, В. Липинським, які створювали філософсько-правовий концепт майбутнього розуміння українським законодавцем сутності концепції стримувань і противаг в незалежній Україні.

Відмітимо, що протягом 1991-2014 років в Україні неодноразово змінювалася форма правління і, відповідно, системи стримувань і противаг, які закріплені у Конституції. Це свідчить про те, що система поділу влади та система стримувань і противаг в Україні до сих пір залишаються нестабільними, знаходячись у трикутнику «парламент – глава держави – уряд». Проблема полягає й у тому, що баланс владних сил залишається залежним від тих сил, які перемагають у боротьбі за владу. А в такій обстановці говорити про «здорове» використання системи стримувань і противаг у її взаємозв'язку з принципом розподілу влади досить важко.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ

2.1. Співвідношення законодавчої та виконавчої влад в реалізації принципу поділу влади

Стаття 6 Конституції України визнає поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову [28]. Саме тому, у контексті нашого дослідження слід звернути увагу на реалізацію принципу поділу влади у співвідношенні різних гілок влади, з урахуванням концепції стримувань і противаг.

Д.О. Артемчук визначає, що законодавчу владу слід розглядати як можливість і здатність окремих органів державної влади «проводити свою волю стосовно інших державних органів за допомогою законів» [14, с. 144]. Єдиним органом законодавчої влади в Україні виступає Верховна Рада України, що свідчить про те, що жоден інший орган не має повноважень на прийняття законів на території України.

Однак, це не означає, що у інших країнах справи складаються так само як в Україні. Наприклад, у Кувейті Конституція закріплює законодавчу владу за еміром та Національною асамблеєю. Схожа норма знаходиться у Конституції Бахрейну, де подібні повноваження належать королю [24, с. 291]. Таким чином, до законодавчої влади залучається й голова держави. При цьому монархічні законодавчі повноваження можуть поділятися на такі: право видавати власні законодавчі акти; право вето; право промульгації законів. Наприклад, право видавати власні законодавчі акти мають монархи Ватикану, Бахрейну, Саудівської Аравії тощо. Щодо права підписання, промульгацій чи оприлюднення законів, то ними володіють усіх монархи світу [29, с. 34].

Протилежністю права на підписання законопроекту є право накладення вето. На сьогодні монархічні країни визначають право

абсолютного та відкладного вето. Проте єдиною державою, де формально зберігається право абсолютного вето є Велика Британія [29, с. 151].

В якості прикладу використання законотворчої діяльності главою держави у республіканських формах правління, слід відзначити діяльність президента Ш. де Голля, який за рік видав більше 378 урядових декретів, які вирішили питання безлічі важливих питань, які б у вигляді законопроектів затверджувалися поволі [30, с. 101].

Утім одноособова законотворчість має основним недоліком те, що глава держави не може одноосібно охопити усі проблеми, які постають перед державою. Відповідно, найбільш вдалим варіантом формування законодавчої влади ученими визнається колегіальність [31, с. 145]. При цьому законодавча колегіальність може існувати не лише у вигляді парламентської моделі (парламентарний контекст), а й у вигляді моделі урядової (кабінетний контекст). Ці дві моделі мають як переваги, так і недоліки. Зокрема, урядова модель віддає перевагу професійно підготовленим особам, тобто тим, які мають необхідні здібності та навички. У свою чергу парламентська модель виступає своєрідним «зрізом» суспільства та відображає соціально-політичні позиції населення.

Існують випадки, коли до законодавчого процесу втручаються й судові органи. Це відбувається у процесі втручання до сфери законодавчої діяльності верховних та конституційних судів. Так, 26 квітня 2018 року Конституційний суд України ухвалив Рішення у справі за конституційними поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України «Про всеукраїнський референдум», визнавши закон неконституційним [42].

Таким чином, у сьогоднішній практиці побудови держави законодавча влада не виступає чітко відокремленою гілкою влади як це вбачається у класичній теорії поділу влади.

Наступною, не менш важливою гілкою влади, виступає виконавча влада. Вона також є різноплановим явищем і має безліч моделей, тому вчені звертають увагу на те, що сприйняття виконавчої влади як такої, що «виконує закони» є некоректною. Діяльність виконавчих органів на сьогоднішній день є більш різноплановою та багатоманітною, спрямована на реалізацію державних функцій, яких на сьогоднішній день досить багато. В. Сухонос вказує на те, що «для характеристики виконавчої влади більше підходить «організація виконання законів»: прийняття відповідних рішень, постанов, указів тощо, які забезпечують реалізацію нормативно-правових актів» [29, с. 184]. В. Шаповал наголошує, що виконавча влада – це «сукупність повноважень і функцій по управлінню державою» [20, с. 386]. Отже, виконавча влада бере на себе не тільки зобов'язання виконання законів, але й забезпечення суспільних взаємозв'язків та процесів.

Відносно виконавчої влади існують як класичні позиції, так і такі, що відходять від інституалізації, тобто поглядів на неї як систему інститутів. Зокрема, прибічником інституалізації можна вважати В. Халіпова який вбачає у виконавчій владі «систему органів державного управління, що діє на основі Конституції та принципів поділу законодавчої, виконавчої та судової влади» [32, с. 64]. На противагу йому І. Коротець визначає її як «один з видів державної влади, що забезпечує реалізацію прийнятих законодавчою владою законів та інших нормативно-правових актів на всій території країни» [33, с. 488]. При цьому автор не уособлює виконавчу з конкретними інститутами її реалізації.

Більш сучасним поняттям виконавчої влади є визначення встановлене Д.О. Артемчуком, який визначає під виконавчою владою розуміє «передбачену конституційним та звичайним законодавством можливості та здатності держави в особі її органів проводити свою волю стосовно об'єкта управління в економічній, соціально-культурній і

адміністративно-політичній сферах шляхом застосування підзаконних нормативно-правових та правозастосовних актів» [14, с. 165].

За позицією цього ж автора, виділяється дві форми організації виконавчої влади - одноосібна та колегіальна.

Для одноосібної форми реалізація виконавчої влади забезпечується главою держави (президентом чи монархом), а для колегіальної – колегіальною інституцією (кабінетом міністрів). В чистому вигляді подібні форми зустрічаються досить рідко. Навіть в умовах абсолютних або дуалістичних монархій глава держави приймає рішення з питань поточного державного управління після відповідних нарад та консультацій. Це свідчить про наявність колегіального елемента в організації виконавчої влади.

У колегіальній формі правління істотну роль відіграє прем'єр-міністр. Це дозволяє науковцям наголошувати на існуванні певного одноосібного елемента при прийнятті рішень. Таким чином, організація виконавчої влади залежить від форми правління. Так, одноосібна форма притаманна абсолютним та дуалістичним монархіям, президентським та президентсько-парламентським республікам. Колегіальна ж притаманна для парламентсько-президентських і парламентських республік, а також для парламентарних монархій і республік, які називають себе соціалістичними (хоча для останнього це здебільшого є формальним).

У свою чергу, колегіальна форма виконавчої влади може існувати у вигляді двох моделей. Згідно першої моделі рішення приймається главою держави, проте воно набуває чинності лише у випадку затвердження його відповідним підписом прем'єр-міністра або ж міністра, який відповідає за сферу, в якій глава держави прийняв рішення. Означене явище має назву контрасигнування, а тому означену модель колегіальної форми реалізації виконавчої влади можна визначити як контрасигнувальну.

Друга модель передбачає колегіальне прийняття рішення спеціально уповноваженим на те органом. Зазвичай такий орган визначається як кабінет міністрів, а тому означену модель можна визначити як кабінетну.

Таким чином, виконавча влада реалізується як в одноосібній, так і в колегіальній формі. В свою чергу колегіальна форма існує у вигляді контрастивної та кабінетної моделей.

При цьому слід відмітити, що на модель виконавчої влади впливає політичний режим, який існує у країні. Зокрема, для авторитарного режиму притаманна виконавча влада, яка зосереджується в руках однієї особи – глави держави. В якості прикладу можна назвати режим А. Піночету в Чилі, який як президент країни міг видавати декрети, що мали силу закону з питань, передбачених конституцією. Він також мав право призначати міністрів, губернаторів, алькальдів, командувачів родами військ і карабінерами. Такими ж властивостями володіє й тоталітарний режим.

Але якщо в умовах одноосібної форми глава виконавчої влади може реалізовувати свої повноваження на власний розсуд, а колегіальні інституції здебільшого відіграють роль консультативно-дорадчих органів, то колегіальна форма визначає необхідність узгоджень та нарад, без яких стає неможливим прийняття необхідних рішень. При цьому в умовах контрастивної моделі виконавча влада реалізується спільно главою держави та головою уряду або ж главою держави і міністром, який відповідає за певну сферу управлінських відносин.

Інститут контрастивування дуже активно реалізується за парламентських систем правління, незалежно від того, монархічною є держава чи республіканською.

В якості прикладу можна навести Конституцію Бельгії, відповідно до якої жоден акт короля не може мати сили, якщо він не контрастивований міністром (ст. 106) [34]. Таким чином, колегіальність

прийняття рішення реалізується крізь спільну волю короля та відповідного міністра.

На відміну від контрастигнувальної, кабінетна модель реалізує колегіальність при прийнятті рішень суто в рамках уряду. Кабінетна модель має свої витоки з часів США, яка є першою країною з конституційною моделлю президентства. Приклад кабінетної моделі також можна побачити у Швейцарії, в якій Федеральній раді, яка складається із семи членів належить виконавча влада. Члени Федеральної ради обираються на чотири роки Федеральними зборами [29, с. 101].

Таким чином, виконавча влада зазвичай реалізується в рамках органів та інституцій, які здійснюють поточне державне управління. До таких органів належать уряди та підконтрольні їм міністерства, а також глава держави.

В Україні система органів виконавчої влади має своє закріплення у Конституції. Вона складається з Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади (міністерств, відомств) та державних адміністрацій (місцеві органи виконавчої влади) [28]. Окрім цього, в Україні існує низка органів, які не відносяться до законодавчої або судової влади, а за своїми повноваженнями модуть бути віднесені до виконавчої гілки. Проте, вони не підпорядковуються Кабінету Міністрів України (зокрема, це НБУ, прокуратура тощо).

Стосовно реалізації системи стримувань і противаг, то Президент в Україні має можливість зупиняти дію актів Кабінету міністрів, а також здійснює вплив на формування КМУ. У той же час його визнання як вищого органу в системі органів виконавчої влади не є коректним, оскільки він не очолює виконавчу владу.

З цього приводу Д.О. Артемчук зазначає, що «уявляється доцільним ч.І ст.113 Конституції України викласти у наступній редакції: «Кабінет Міністрів України є Урядом України». При цьому,

його функціональні повноваження в сфері виконавчої влади можна залишити» [14, с. 175].

У відправленні виконавчої влади також можуть брати участь суди. Це проявляється у їх адміністративних повноваженнях. Зокрема, широко в англосаксонській правовій системі застосовуються так звані судові накази. Ними може бути накладено секвестр (обмеження в розпорядженні) на майно, тимчасово призупинено страйк, заборонено (до судового рішення) розповсюджувати періодичне видання тощо.

Отже, законодавча і виконавча гілки влади є двома основними гілками, які визначаються у системі поділу влади. Ними забезпечуються всі функції держави. При цьому вони певним чином незалежні одна від одної за виключенням змішаних республік, де їх взаємний вплив особливо простежується.

2.2. Судова влада в системі реалізації принципу поділу влади

Передусім, відзначимо деякі принципові положення щодо місця та значення судової влади у механізмі стримувань і противаг. Судова гілка державної влади забезпечує вирішення, розв'язання, а певною мірою і попередження державно-правових конфліктів як між іншими гілками державної влади, так і між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадськими інститутами та окремими членами суспільства. Вищевказане здійснюється судами конституційної та загальної юрисдикції шляхом перевірки конституційності законів та інших правових актів, а також законності актів, рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, що має наслідком підтвердження чи припинення їх юридичної сили. Крім цього, судова влада відіграє важливу роль для забезпечення однакового застосування правового регулювання, здійснює інтерпретаційно-правову діяльність, направлену на повне і всебічне тлумачення Конституції та

законів України, що сприяє запобіганню виникнення протиріч у компетенції та повноваженнях різних органів державної влади.

Наведені функціональні напрямки судової влади є найбільш загальними і тому нерідко розглядаються у науці в деталізованому вигляді. Зокрема, В.В. Глущенко до мети судової влади пропонує також відносити й захист прав громадян, контроль за їх додержанням під час розслідування злочинів і проведення оперативно-розшукової діяльності, встановлення найбільш значущих юридичних фактів і станів [15,с.85]. Вказані види державної діяльності у більшій мірі характеризують організацію судової влади в конкретній державі, аніж сам принцип судової влади як окремої гілки державної влади. У цілому ж вбачається за можливе зведення усього вищевикладеного до таких узагальнених функціональних напрямків, як правосуддя та судовий контроль. До речі, дещо подібної позиції дотримуються також Ю. М. Грошевий та І. Є. Марочкін, які вказують, що призначенням судової влади як своєї гілки державної влади є розв'язання правових конфліктів та здійснення судового контролю [35, с.336].

Іншою важливою ознакою судової влади, що поєднується із її незалежністю від інших гілок державної влади, виступає принцип рівності з іншими гілками влади. У такій рівності А. П. Чубар вбачає одну з гарантій можливості впливу та взаємодії судової влади із законодавчою та судовою владою [36, с. 85]. При цьому звертаємо увагу, що ознака рівності судової влади означає рівність з іншими гілками не стільки у своїй можливості впливати на суспільство та брати участь у реалізації єдиної державної влади, скільки в обсязі правових засобів впливу однієї гілки влади на іншу, тобто критерій рівності у даному разі набуває відносного характеру.

Найбільш істотними ознаками судової влади слід визначити: особливий різновид державної публічної влади; своєрідний спосіб охорони та захисту прав, свобод та інтересів людини, юридичних осіб,

держави, суспільства в цілому; самостійність, незалежність та рівність з іншими гілками державної влади; стримування і врівноваження інших гілок державної влади; виключність юрисдикції щодо здійснення судовою системою правосуддя та судового контролю; практична реалізація у правовідносинах; відсутність підпорядкування судів вищого рівня судам нижчого рівня; загальнообов'язковість прийнятих рішень та їх забезпеченість державним примусом; дотримання спеціального процесуального порядку.

У системі розподілу влад судовій системі відводиться роль «врівноважуючої влади». Її необхідність блискуче довів один з ідеологів французького лібералізму Б. Констан, який у своєму «Курсі конституційної політики» зазначив: «Поділ влади, який зазвичай є гарантією свободи, стає небезпечним і спричиняє лиха, коли влада, якій доручено контролювати виконання законів, не має права виступити проти тих законів, які вона вважатиме небезпечними» [14, с. 145]. Таким чином, філософ обґрунтував необхідність влади, яка б контролювала дії законодавчої та виконавчої гілок.

Судову владу в якості третьої влади у розподілі влади вбачав Ш.Л. Монтеск'є. Саме на подібних ідеалах згодом була сформована концепція так званої «конституційної держави» [37, с. 306].

У той же час правдивою є ідея, викладена А. Гамільтоном у статті «Федераліст», де він визначав, що вона не є настільки захищеною, що протистояти іншим гілкам влади. Філософ визначав, що «судова влада в силу своїх функцій завжди є найменш небезпечною для політичних прав, визначених конституцією, бо у цієї влади найменші можливості для їх порушення або ущемлення. ... судова влада не має ніякого впливу ані на меч, ані на скарбницю, не має ані сили, ані багатства суспільства і не може приймати рішень, що тягнуть за собою активні дії. Можна справедливо констатувати, що ця влада не має ні сили, ні волі, а

виносить тільки судження і врешті-решт залежить від допомоги виконавчої влади для втілення їх у життя» [38, с. 503-504].

З моделі судової влади США пішов принцип незалежності судів, який виражається в тому, що судова влада не підпорядковується ані законодавчій, ані виконавчій владі. На сьогоднішній день його реалізація ставить під сумнів «слабкість» судової влади, якої так боявся А. Гамільтон. На сьогоднішній день судова влада у правовій державі є такою, що держава та її органи підкорюються її рішенням з метою забезпечення законності. Яскравим прикладом цього виступає виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини.

Ю. Шемшученко, аналізуючи моделі судової влади з точки зору найкращої для України, зазначав: «У реформуванні її структури намітилося два шляхи: інтеграційний і дезінтеграційний. Перший передбачає об'єднання усіх судових систем (загальних і арбітражних судів та Конституційного Суду) в єдину систему під егідою Верховного Суду України (американська модель). Другий пов'язаний з існуванням чинних і утворенням нових самостійних спеціалізованих судів (німецька модель). Останній варіант був сприйнятий і Концепцією судово-правової реформи в Україні» [39, с. 107].

У зв'язку ж з тим, що існування самостійних спеціалізованих судів є характерним для більшості європейських країн, більш вдалою назвою такої моделі була б європейська.

Таким чином, хоча Україна формально сприйняла американську модель поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, проте фактично віддала перевагу вищезгаданій європейській моделі, в рамках котрої будь-яка спроба суду контролювати державу наштовхується на перепони світоглядного рівня.

В Україні судова влада має свою специфіку. По-перше, суди позбавлені можливості проводити свою волю стосовно органів законодавчої та виконавчої влади за допомогою прецедентів. По-друге,

будь-які суперечки про право між органами законодавчої та виконавчої влади вирішують не суди, а глава держави, який фактично переобирає на себе роль верховного арбітра [29, с. 73]. По-третє, судові органи мають подвійний статус: як орган держави і як орган державної влади [11, с. 195–196].

Слід також зауважити, що реалізація судової влади в окремих країнах здійснюється не тільки судами. І хоча ці питання є суто політичними, вони передбачають за собою винесення рішень подібних до судових. Зокрема, це стосується рішень парламенту щодо амністії або імпічменту. Зокрема, в Україні парламент має право за ст. 111 Конституції України оголосити Президенту України імпічмент у зв'язку із вчиненням державної зради чи іншого злочину не менш як двома третинами голосів від її конституційного складу [28]. При цьому прийнятий у 2019 році Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» визначає, що імпічмент є «позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Верховна Рада України у разі вчинення державної зради або іншого злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста» [40]. В таких країнах як Греція та Фінляндія президенти країн мають право оголошувати амністію. За думкою науковців зазначені функції не є втручанням інших гілок влади у сферу діяльності суду, однак за своєю метою та змістом дій, що вчиняються, вони є досить наближеними до функції суду.

У свою чергу судові функції лежать дещо у іншій площині. Суд виступає контролером та наглядачем за дотриманням органами законодавчої і виконавчої влади, а також громадянами існуючих правових норм. В.В. Сердюк цього приводу визначає, що «Суд, не втручаючись у функції законодавчої та виконавчої влади, разом з тим, відправляючи правосуддя, контролює нормативні акти цих гілок влади» [41, с. 42].

Таким чином, судова влада відіграє важливу роль у системі поділу влади, здійснюючи нагляд за дотриманням державою, її органами, фізичними та юридичними особами діючого законодавства, забезпечує реалізацію принципів верховенства права та законності.

2.3 Президентська влада як елемент розподілу влад

Президентська та муніципальна влади, не дивлячись на їх наявність не вписуються у традиційний розподіл влади. Виключенням може вважатися президентська влада у президентській або президентсько-парламентській республіці, де президент очолює виконавчу владу. Однак, не дивлячись на це, на сьогоднішній день і президентська і муніципальна влади «вписуються» в сучасні моделі поділу державної влади, а тому потребують більш детального вивчення.

Л. Галаган зазначає, що батьківщиною президентства є США, де зародився інститут президентства як один із найважливіших інститутів політичної системи. На початку XIX століття досвід США стали копіювати країни Латинської Америки, вводячи на підставі конституцій до своїх в державно-владних механізмів інститут президентства [43, с. 9].

Починаючи з середини XIX століття інститут президентства перейшов до Європи, зокрема у Швейцарії та Франції. Активне впровадження республіканської форми правління з інститутом президентства розгортається у XX столітті – із закінченням Першої світової війни. А у другій половині XX століття інститут президентства можна знайти навіть у країнах Африки.

Президентська влада по різному характеризується у конституціях. Широко вживається термін «глава держави» (Україна, Росія). У низки країн встановлюється, що президент є главою виконавчої гілки влади (США, Франція). Іноді президент має номінальне значення, виконуючи в

основному церемоніальні обов'язки, і володіє незначними повноваженнями, що характерно для ФРН [44, с. 21].

Висвітлюючи роль президента у системі розподілу влади звернемося знову до форм державного правління. У всіх країнах з парламентськими формами правління президент виступає одноособовим главою держави, однак не має достатніх владних повноважень для здійснення керівництва справами держави.

Для президентських же республік характерною є юридична рівність кожної з трьох гілок влади та їх незалежності одна від одної, але це ще не означає їх повного відокремлення, оскільки на практиці це могло б призвести до неузгодженості та конфронтації влади. В таких країнах немає колегіального органу носія виконавчої влади, яким у парламентарних країнах є, зазвичай, уряд. Дійсно, до кабінету входять керівники урядових відомств (міністри), але виконавча влада належить не кабінету як колегіальному органу, а тільки президенту. Це так званий жорсткий поділ влади, класичним прикладом застосування якого є США. Американська модель президентства відзначається своєю раціональністю: у ній немає властивого деяким іншим країнам дуалізму виконавчої влади, при якому президент і прем'єр-міністр часто суперничають за переважний вплив на урядову політику. Ця модель президентства не допускає і виникнення двовладдя в політичній системі США, коли президент проводить свою політику, а конгрес здійснює свій курс. Система поділу і балансу влади навіть в умовах, коли президент представляє одну партію, а більшість у конгресі належить опозиційній партії, забезпечує єдність державної політики [24, с. 251-252].

Афро-азіатська модель відрізняється великим авторитаризмом, який нерідко набуває форми відверто тоталітарного режиму. Конституційно парламенти не захищені від сваволі правлячого президента і можуть бути розпущені за його вказівкою. Судова влада так само, як і законодавча, дуже залежить від президента, який особисто

призначає суддів і контролює їхню діяльність. Відсутність парламентаризму і демократичних традицій, особливо в багатьох африканських країнах, призвела до концентрації величезної влади в руках президента, який до того ж є, здебільшого, лідером правлячої і нерідко єдиної легально діючої партії, що дозволяє йому фактично одноосібно вирішувати питання державного управління. Характеризуючи президентську владу в Азії й Африці, необхідно все ж зазначити, що в окремих країнах на цих континентах (в Індії, Ізраїлі, Лівані) виникли такі системи президентського правління, які більше відповідають європейській моделі президентства. Вони передбачають більш обмежені прерогативи президента, ніж в американській, латиноамериканській і афро-азіатській моделях президентської влади [24, с. 258].

У республіках змішаного типу система державної влади характеризується поєднанням рис президентської і парламентарної форм правління. Ця система дозволяє існувати «слабкому» президенту та «слабкому» прем'єр-міністру, що за вдалої комбінації їх повноважень робить їх сильнішими, а систему більш ефективною. Роль, яку відіграє президент у політичній системі, залежить не тільки від конституційних повноважень, а й від політичних механізмів формування гілок влади: статусно-рольові позиції президента в системі виконавчої влади, а також складу парламенту та партійної приналежності членів уряду.

Таким чином, роль президентської влади залежить від форми правління і визначається сукупністю повноважень, які формують вплив президента на реалізацію функцій держави. При цьому президент може очолювати виконавчу гілку влади або виступати в ролі арбітра між іншими гілками влади.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості реалізації принципу поділу влади в Україні

Ідея поділу влад в Україні вперше відтворена в історичному документі “Пакти і Конституція законів та вільностей Війська Запорізького”, написаного гетьманом Запорізького війська Пилипом Орликом 5 квітня 1710 р. [45]. Згідно із принципом поділу влади всі три її гілки мають бути незалежними одна від одної. Зосередження влади в одному органі державної влади чи в одній особі може призвести до узурпації влади. Однак, по суті, можна говорити лише про відносну незалежність тільки судової влади, оскільки виконавча влада виконує політичну волю (закони), прийняту Парламентом. У Конституції України також визначено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову [28]. В Україні принцип поділу влади реалізується через розподіл владних повноважень.

Окремо слід відзначити роль інституту Президента в Україні. Згідно з Конституцією України пост Президента не віднесено до жодної з гілок влади, хоча він наділений таким обсягом державно-владних повноважень, що важко переоцінити його вплив на кожную з гілок влади. Виходячи із цього потрібно буде проаналізувати й повноваження Президента щодо впливу на інші гілки влади.

На сучасному етапі історія поділу влади тісно пов’язана з етапами становлення політичної системи України. Першим її етапом можна вважати період з 1990 по 1991 р., коли відбулося юридичне закріплення державності України та формування нових органів влади. Другим етапом формування основ політичної системи України можна вважати період з грудня 1991 по липень 1994 рр., для якого характерним було значне загострення кризи влади. Навіть підписання конституційного

договору не привело до політичної стабільності. Весь цей час відбувалося “перетягування” владних повноважень між Президентом, урядом та парламентом, хоча Президент і був главою державної виконавчої влади. Третій етап становлення політичної системи - затвердження Конституції України. У результаті багатьох компромісів між Президентом і Парламентом відбувається утвердження принципово нової системи розподілу владних повноважень. З прийняттям Конституції України вважали вирішеною проблему співвідношення повноважень законодавчої, виконавчої та судової влад, яка завжди залишається актуальною для державного управління.

На сьогоднішній день постійні конституційні реформи, які в першу чергу торкаються форми правління України, впливають і на моделі поділу влади, які запроваджуються, а також на систему стримувань і противаг. З проголошення Декларації про державний суверенітет до всенародного референдуму 1991 року Україна була парламентською республікою, а після референдуму – парламентсько-президентською республікою до підписання Конституційного договору між ВРУ та Президентом України. Надалі з червня 1995 року по грудень 2004 року президентсько-парламентська республіка, а з грудня 2004 року знову парламентсько-президентська, що призвело до перерозподілу владних повноважень між вищими органами державної влади та появи нового інституту – коаліційної більшості в парламенті.

30 вересня 2010 року України знову повернулася до президентсько-парламентської форми правління за рішенням Конституційного суду у справі за поданням 252 народних депутатів щодо відповідності Конституції України Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 року. А у лютому 2014 року, як наслідок Революції Гідності, відбулася нова реформа з президентсько-парламентської республіки на парламентсько-президентську. На нашу думку, у цих процесах немає нічого дивного

адже змішані республіки є досить нестабільними. А в разі, коли така нестабільність знаходиться під впливом політичних «ігор», то не має нічого неочікуваного у таких змінах.

Взаємодія гілок влади визначається сутністю та об'ємом їх повноважень. Сучасний парламент – це загальнодержавний представницький орган, головна функція якого, внаслідок розподілу владних повноважень, полягає в здійсненні законодавчої влади [29, с. 41]. Таким чином, одним з найбільш значущих для реального функціонування принципу розподілу влади в сучасній політичній системі України є роль законодавчої влади, основним органом якої є Верховна Рада України.

Знаходячись у владній тріаді, український парламент володіє цілою низкою повноважень, які дають йому можливість приймати участь в системі стримувань і противаг. Зокрема, відповідно до ст. 75 Конституції України Верховна Рада України виступає єдиним органом законодавчої влади. Це дає їй право приймати закони самостійно, без участі інших органів [44]. При цьому питання, які приймаються ВРУ на законодавчому рівні є безумовно важливими для формування внутрішньої та зовнішньої політики України. Зокрема, відповідно до ст. 85 Конституції України Верховною Радою України приймаються питання щодо призначення референдуму; затвердження Державного бюджету України; визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики і, зокрема, такі важливих питань як інтеграція в Європейський Союз та НАТО; затвердження загальнодержавних програм у різних сферах. Все це робить парламент України досить впливовою гілкою влади.

Окрім цього стаття 83 Конституції України у редакції 2014 року наділила ВРУ можливістю утворювати коаліцію депутатських фракцій, яка виступає вагомим інструментом в системі стримувань і противаг, які надані парламенту. Зокрема, відповідно до ч. 8 ст. 83 Конституції України коаліції депутатських фракцій надаються повноваження щодо

внесення пропозицій Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також щодо кандидатур міністрів Кабінету Міністрів України [28]. Відповідно і призначення Прем'єр-міністра та інших членів Кабінету Міністрів України за п. 12 ч. 1 ст. 85 Конституції України належить парламентові. У цьому контексті також слід говорити про те, що парламент затверджує кандидатури ключових «силовиків» – Міністра оборони України, Міністра внутрішніх справ України та Голови Служби безпеки України. А також приймає рішення про їх відставку. Також ВРУ розглядає і приймає рішення про схвалення Програми діяльності КМУ, а також відповідно до ст. 97 Конституції України КМУ повинний надати Верховній Раді України звіт про виконання Державного бюджету України. Цими діями обмежується влада як безпосередньо виконавчої влади, так і Президента.

Окрім Кабінету Міністрів України схваленню парламенту за поданням Президента України підлягають посади членів Центральної виборчої комісії, Генерального прокурора України, Голови Національного банку України.

Вплив парламенту на Президента України проявляється також у можливості контролю за його діяльністю шляхом усунення його з поста шляхом імпічменту (п. 10 ст. 85 та ст. 111 Конституції України); схвалення рішень Президента про використання ЗСУ, а також оголошення ним війни та миру (п. 9 ст. 85 Конституції України); заслуховування щорічних послань Президента України (п. 8 ст. 85 Конституції України); затвердженням указів Президента України про введення воєнного та надзвичайного стану [28].

Депутати Верховної Ради України відповідно до ст. 86 Конституції України мають право на сесії ВРУ звернутися із депутатським запитом до Кабінету міністрів України. Окрім цього, на підставі ст. 87 Конституції України в системі контролю за діяльністю КМУ, Верховна

Рада України має право за пропозицією Президента України розглянути питання про недовіру Кабінету Міністрів України.

Що стосується судової гілки влади, то відповідно до п. 26 ст. 85 Конституції України призначає на посаду третину складу Конституційного Суду України [28].

Президент України також має певні важелі впливу на законодавчу, виконавчу і судову гілки влади. У більшості випадків ці повноваження є «дзеркальними» на повноваження тих гілок влади, на які ним здійснюється вплив з метою обмеження їх влади. Так, президент України відповідно до ст. 90 та п. 8 ст. 106 Конституції України має право припинити повноваження Верховної Ради України, однак, для цього існує система обмежень – консультації з Головою ВРУ, його заступниками та головами депутатських фракцій у ВРУ; за п. 7 ст. 106 Конституції України ним призначаються позачергові вибори до ВРУ.

Однак, вплив Президента України на Верховну раду України також обмежується заборонаю припинення ним повноважень Верховної Ради України в останні шість місяців строку повноважень ВРУ або Президента України (ст. 91 Конституції України) [28].

Президент України впливає на законодавчий процес в Україні. Дана процедура відбувається наступним чином:

- законопроекти визначені Президентом України в якості невідкладних розглядаються ВРУ позачергово (ст. 93 Конституції);
- Голова ВРУ підписує закон і направляє його на підписання Президентові України, який має підписати його протягом п'ятнадцяти днів та офіційно оприлюднити, або ж направити на доопрацювання з мотивованими пропозиціями до ВРУ з метою повторного розгляду. У механізмі присутня і мовчазна згода, яка означає, що у разі неповернення закону Президентом України до

ВРУ протягом п'ятнадцяти днів той вважається схваленим (ст. 94 Конституції України);

- відповідно до п. 30 ст. 106 Конституції України має право вето на закони, які приймаються ВРУ з наступним поверненням їх на повторний розгляд [28].

Відповідно до п. 10 ст. 106 вносить до ВРУ подання про призначення Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України, а також за пропозицією депутатських фракцій вносить подання про призначення ВРУ Прем'єр-міністра України, Генпрокурора.

Вплив Президента України на КМУ проявляється у його можливості зупинити дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів їх невідповідності Конституції України (п. 15 ст. 106 Конституції України).

Визначаючи роль виконавчої влади в системі стримувань і противаг ми не будемо повторюватися з вищезазначеним. Однак слід вказати, що залежність КМУ від ВРУ і Президента України проявляється у тому, що він відповідальний перед Президентом України та ВРУ, а також підзвітний останній (ст. 113 Конституції України). До того ж КМУ за ч. 1 ст. 115 Конституції України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України [28].

Вплив Президента України на судову владу визначається його правом відповідно до п. 22 ст. 106 призначати на посади третину складу Конституційного Суду України. Також відповідно до ч. 3 ст. 128 Конституції України призначення на посаду судді здійснюється Президентом України, хоча його роль у даному випадку обмежується позицією Вищої ради правосуддя.

Водночас звернемо увагу, що у формуванні Вищої ради правосуддя приймають участь як Президент так і ВРУ, які обирають по два її члена (ч. 2 ст. 131 Конституції України).

Водночас, підсумовуючи систему стримувань і противаг, яка існує в Україні слід визначити, що Кабінет Міністрів України не має важелів

впливу на законодавчу та судову влади, а також Президента України. Така ж особливість і у судової влади. По-перше, суди позбавлені можливості проводити свою волю стосовно органів законодавчої та виконавчої влади за допомогою прецедентів. По-друге, будь-які суперечки про право між органами законодавчої та виконавчої влади вирішують не суди, а глава держави, який фактично переобирає на себе роль верховного арбітра [29, с. 73]. По-третє, судові органи мають подвійний статус: як орган держави і як орган державної влади [11, с. 195–196].

Загалом, розподіл влади в Україні наближений до класичного. Влада поділяється на законодавчу, виконавчу та судову. Водночас в Україні Президент не відноситься до жодної з гілок влади, а відповідно до ст. 102 є главою держави та гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності та додержання Конституції України, прав і свобод людини. Однак, на відміну від інших країн з парламентсько-президентською формою правління, Президент має достатнє коло повноважень та систему можливостей щодо впливу на кожен з гілок влади.

3.2. Проблеми поділу влади в Україні та шляхи їх вирішення

Не дивлячись на конституційне закріплення принципу розподілу влад, слід визначити, що на сьогоднішній день цей механізм має ряд недоліків, який підкреслюється сучасними вітчизняними науковцями.

Зокрема, частина питань стосується ролі президента у системі розподілу влади в Україні. Так, Г.В. Макаров, аналізуючи поділ влади в Україні та три гілки визначає, що однією з проблем виступає недостатньо чітка визначеність місця інституту Президента України в державному механізмі. Це, на думку авторки, створює суперечки у існуючій формі державного правління в цілому. Більш конкретно автор визначає, що наявність у Президента України певних важелів впливу

призводить до порушення балансу, який передбачається розподілом влади між трьома гілками [47]. Ми вже визначали у підрозділі 3.1 про те, що дійсно розподіл є досить нерівномірним. Основні важелі стримувань і противаг розподілені між Президентом і парламентом.

Знову ж таки за позицією Г.В. Макарова такий стан речей призводить до постійних конфліктів та суперечок, які виникають у взаємовідносинах різних державних інституцій. У той же час конституційно-правовий статус Президента України дає йому можливість виступати в ролі «стороннього» спостерігача та «коментатора» подій в державі. При цьому Президент України, виступаючи гарантом державного суверенітету, в реальному житті не несе жодної політичної чи правової відповідальності окрім випадків, передбачених для імпічменту. Відповідно, відсутність чіткої позиції щодо місця Президента в системі державної влади негативно впливає на функціонуванні усіх державних інституцій [47].

На сьогоднішній день у науковців існує дві позиції стосовно ролі Президента в системі розподілу влади України. В першу чергу це беззаперечна згода з нинішнім станом справ і визнання президентської влади як особливої, уособленої, самостійної та складної структури [48, с. 52]. Друга позиція полягає у тому, що теоретичну юридичну безвихідь парламентсько-президентської форми правління а Україні можна вирішити шляхом надання президентській владі наукового і офіційного статусу окремої гілки влади поряд із законодавчою, виконавчою і судовою. Як зазначає Н. Жук, такий підхід «дозволить, принаймні, конкретніше, аніж це мається на даний час, визначити на конституційному рівні сферу головного функціонального призначення президентської влади, якою, згідно з положеннями Конституції, не може вважатися ані сфера здійснення виконавчої влади, ані законодавча, ані судова влада» [49, с. 24].

Слід відмітити, що така позиція щодо необхідності створення нової, четвертої гілки влади не є новою. Іще у 1999 році академік АПрН України М. Цвік визначав, що в сучасних умовах здійснення розподілу влад має багатоваріативний характер, який виходить за межі класичного вчення про розподіл влади на три гілки [48, с. 51]. Це підтверджується тим, що в конституціях окремих держав виділяються контрольні, арбітражні, установчі, муніципальні, інформаційні та інші «нетрадиційні» влади [50, с. 246-247.]

Зауважимо також, що нами вже зазначалася відсутність у системі стримувані і противаг наявність інструментів стримувань і противаг з боку виконавчої влади. Вона є підзвітною і підконтрольною ВРУ та Президенту України, однак, не має відповідних важелів стримування щодо них. На сьогоднішній день до Верховної Ради України поданий іще один законопроект, який надає ВРУ іще один інструмент впливу на Кабінет Міністрів України. Це законопроект № 3499 від 18 травня 2020 року «Про інтерпеляцію». Відповідно до ч. 1 ст. 2 цього законопроекту «інтерпеляція – ініціативне проведення обов'язкового розгляду Верховною Радою України питання про діяльність окремого члена Кабінету Міністрів України з вимогою дати пояснення стосовно питань, які належать до його повноважень, та вирішення питання про задовільність його роботи» [51].

На нашу думку, така ідея є неоднозначною. З одного боку вона має позитивний результат, який не дасть можливості «випадковим» особами знаходитися в органах виконавчої влади. З іншого боку, через «беззахисність» Кабінету Міністрів України в системі стримувань і противаг, ВРУ отримує право на «політичне переслідування» тієї особи з Кабінету Міністрів України, яка не виконує на думку окремих депутатів належним чином поставлені перед нею завдання.

З точки зору фахівців Національного інституту стратегічних досліджень прийняття проекту Закону України «Про інтерпеляцію» від

18.05.2020 р. № 3499 є передчасним. Вважається, що прийняття цього законопроекту в запропонованій редакції може призвести до:

- проведення початкової стадії інтерпеляції в закритому (кулуарному) режимі;
- надання необґрунтованих переваг народним депутатам України та членам Кабінету Міністрів України, що будуть задіяні в процесі ініціювання та Національний інститут стратегічних досліджень здійснення інтерпеляції;
- ймовірності ініціювання інтерпеляції в інтересах інших країн (у т.ч. і країни агресора);
- перекладання відповідальності з одного члена уряду на іншого;
- продовження перебування на посадах членів уряду, роботу яких Верховна Рада України визнає незадовільною [52, с. 1-2].

Таким чином, у даному підрозділі ми намагалися розглянути основні проблеми, які існують в системі стримувань і противаг, а також розподілі влади в Україні. Слід відзначити, що це не всі особливості та проблеми, які існують у сфері реалізації принципу розподілу влади, оскільки ця тема є досить проблематичною і мало дослідженою саме для України. Наявні поодинокі наукові дослідження з цього питання, особливо останній років, не можуть перекрити усі важливі проблеми, які виникають у сфері поділу влади. Нажаль, це призводить до посилення проблем в роботі державного апарату, порушень компетенції та політичних переслідувань.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз під час дослідження організаційно-правових аспектів принципу поділу влади дав можливість прийти до висновку, що зазначений принцип представляє собою важіль, який координує проведення державних реформ, обрання вектору державної політики та за позиціями учених виступає основною ознакою правової держави. Таким чином, він є важливим елементом державного будівництва.

Встановлено, що завдяки науковому інтересу навколо принципу розподілу влади сформувалася ціла система наукових шкіл, які історично розвивалися та формувалися регіонально. Серед них слід відмітити французьку, німецьку, американську, британську та інші наукові школи, кожна з яких внесла вагомий доробок у теорію поділу влади. У той же час формування класичної концепції поділу влад приписується Ш.Л. Монтеск'є, який визначив поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову. Вперше у світі зазначена концепція була реалізована у Конституції США 1787 року, а потім знайшла своє розповсюдження на європейські країни.

З'ясовано під час дослідження, що відповідно до принципу розподілу влади всі три гілки влади діють самостійно і взаємно стримують одна одну від абсолютного правління. В основі принципу поділу влади лежить концепція поділу повноважень, яка реалізується на підставі: 1) незалежності призначення посадових осіб однієї гілки від іншої; 2) заборони здійснення функцій однієї гілки влади прямо чи опосередковано іншими.

Встановлено, що у сучасній теоретичній науці існує декілька моделей реалізації принципу розподілу влад, які відрізняються від класичної. Це, з урахуванням вищевикладених наукових позицій, можна пояснити тим, що на практиці реалізація в ідеалі класичної моделі

неможлива, оскільки вона обмежує пристосування державної влади до потреб того чи іншого суспільства, яке проживає на конкретній державній території. Наразі найчастіше виділяють три моделі поділу влади, пов'язані з особливістю форми правління: перша характерна для президентської республіки, друга – для парламентської республіки і парламентської монархії, третя – для змішаної форми правління.

У роботі підкреслено, що важливим елементом поділу влади є концепція стримувань і противаг, метою якої є встановлення рівноваги між гілками влади шляхом їх впливу одна на одну. Так, законодавча і виконавча гілки влади є двома основними гілками, які визначаються у системі поділу влади. При цьому вони певним чином незалежні одна від одної за виключенням змішаних республік, де їх взаємний вплив особливо простежується. У свою чергу судова влада відіграє важливу роль у системі поділу влади, здійснюючи нагляд за дотриманням державою, її органами, фізичними та юридичними особами діючого законодавства, забезпечує реалізацію принципів верховенства права та законності.

Також у роботі з'ясовано, що роль президентської влади залежить від форми правління і визначається сукупністю повноважень, які формують вплив президента на реалізацію функцій держави. При цьому президент може очолювати виконавчу гілку влади або виступати в ролі арбітра між іншими гілками влади.

Проведеним аналізом діючого вітчизняного законодавства встановлено, що розподіл влади в Україні наближений до класичного. Влада поділяється на законодавчу, виконавчу та судову. Водночас в Україні Президент не відноситься до жодної з гілок влади, а є главою держави та гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності та додержання Конституції України, прав і свобод людини. Однак, на відміну від інших країн з парламентсько-президентською формою

правління, Президент має достатнє коло повноважень та систему можливостей щодо впливу на кожну з гілок влади.

Під час оцінки недоліків і проблем реалізації принципу поділу влад з'ясовано, що у наукових судженнях стосовно принципу поділу влади на три гілки існують певні протиріччя, які породжують конфлікти під час його реалізації. Зокрема, конфлікти вникають через необхідність забезпечення взаємодії трьох гілок при їх повній відокремленості одна від одної. Однак, рівень відокремленості та поєднання між гілками не має чітких критеріїв ані в науці, ані існуючих нормативних актах. Окрім цього також існують наукові позиції, які виступають проти поділу влади, оскільки це призводить до зламу підпорядкованості гілок влади одна одній.

В системі розподілу влади в Україні також існують певні конфлікти, зокрема, це стосується того, що Президент України не виступаючи жодною гілкою влади володіє досить вагомою системою стримувань і противаг. При цьому виконавча влада таких стримувань і противаг не має, знаходячись у підзвітно-підконтрольному становищі. При цьому Верховна Рада України намагається розширити систему притаманних їй засобів впливу на діяльність Кабінету Міністрів України шляхом внесення у 2020 році на розгляд проекту Закону України «Про інтерпеляцію».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геворкян М.В. Истоки теории разделения властей. *Вестник Псковского государственного университета*. Серия: социально-гуманитарные науки. 2010. С. 116-120. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoki-teorii-razdeleniya-vlastey> (дата звернення 27.09.2020).
2. Платон. Держава. Переклад з давньогрецької та коментарі Дзвінки Коваль. Київ, 2000. 355 с.
3. Теория государства и права: Хрестоматия: В 2 т. / Авт.-сост. В.В. Лазарев, С.В. Липень. – М.: Юрист, 2001. Т. 1. 670 с.
4. Терещук М.М., Долгий О.А. Форми державного правління: історико-правовий аспект. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 71-76
5. Цуркан-Сайфуліна Ю.В. Інтерпретація влади і права у німецькій класичній філософії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 2 Том 3. С. 142-145.
6. Хоменко О.В. Принцип поділу державної влади в юридичній науці та практиці США. *Форум права*. 2014. № 3. С. 405-411.
7. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А–Г. С. 489–490.
8. Мельник В.В. Влада як основний засіб публічного адміністрування та механізм їх взаємодії. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія. URL: <http://www.zgia.zp.ua/index.php?page=4016&lang=ua>

9. Ладиченко В. В. Аксіологічна природа організації державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 1. С. 9–15.
10. Фрицький Ю. О. Теоретичні засади державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ: Ін-т законодавства ВР України. К., 2009. 42 с.
11. Сухонос В. В. Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти): монографія. Суми: Університетська книга, 2015. 343 с.
12. Шемшученко Ю. С. На перехресті століть. Вибрані праці. Київ: Юрид. думка, 2010. 608 с.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) № 6-рп від 05.10.2005 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. Ст. 2605.
14. Артемчук Д.О. Поділ державної влади в контексті конституційної юриспруденції: загальнотеоретичний і функціональний аспекти. Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.02. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корещького. Національна академія наук України, 2019. 255 с.
15. Глущенко В. В. Теория государства и права: системно-управленческий подход. Железнодорожный: ООО НПЦ «Крылья», 2000. 416 с.

- 16.Общая теория права и государства: учебник / В. С. Афанасьев, А. П. Герасимов, В. И. Гойман и др.; под ред. В. В. Лазарева. 2-е изд., перераб. и допол. Москва: Юристъ, 1996. 472 с.
- 17.Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні: монографія. Харків: Ксілон, 2001. 280 с.
- 18.Годыка Ю. Н., Яворский В. Д. Президент Украины: конституционно-правовой статус: монография. Харків: Факт, 1999. 246 с.
- 19.Петришин О. В. Поділ влади. Велика українська юридична енциклопедія: у 12 т. Харків: Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія права. С. 418–422.
- 20.Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: монографія. Київ: Юрид. фірма «Салком»; «Юрінком Інтер», 2005. 560 с.
- 21.Процюк І.В. Сучасні підходи до розуміння принципу поділу державної влади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Випуск 24. С. 3-16
- 22.Чепрасов К.В. Модели разделения властей и форма правления (конституционно –правовой аспект). *Известия Алтайського государственного университета*. 2013. № 2 (78). С. 134-138.
- 23.Конституция Соединенных штатов Америки. URL: https://www.constitutionfacts.com/content/constitution/files/USConstitution_Russian.pdf
- 24.Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. 2е вид., допов. і перероб. К.: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
- 25.Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 56-60.

- 26.Малишкіна Н.О. Принцип поділу державної влади та система стримувань і противаг: генезис і запровадження в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 1(13). С. 1-11.
- 27.Любченко А.В. Шляхи удосконалення парламентаризму в Україні (в аспекті проблеми двопалатності). URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10lavapd.pdf>
- 28.Конституція України - Розділ V. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v>
- 29.Сухонос В. В. Державне правління: еволюція сучасних форм: монографія. Суми: Університетська книга, 2013. 310 с.
- 30.Кілер Дж. Т. С. Моделі демократичного устрою у Франції часів П'ятої Республіки: еволюція інститутів, діячів та режимів. *Розподіл повноважень між гілками влади в умовах суспільно-економічної кризи: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 07–09 квіт. 1995 р.)*. Київ, 1997. С. 96–119.
- 31.Касинюк Л. А. Щодо реалізації основних принципів правової держави в Україні. *Конституція України – основа модернізації держави і суспільства: матеріали наук. конф. (м. Харків, 21–22 черв. 2011 р.)* / упоряд. Ю. М. Грошовий, М. І. Панов. Харків: Право, 2011. С. 144–146.
- 32.Политологический словарь: учеб. пособие / В. Ф. Халипов, Р. Г. Григорян, А. В. Гришин и др.; под ред. В. Ф. Халипова. Москва: Высшая шк.,1995. 192 с.
- 33.Борцов Ю. С., Коротец И. Д. Политология: краткий энциклопедический словарь-справочник. Ростов-на-Дону: Феникс; Москва: Зевс, 1997. 603 с. (Учебная литература по социально-гуманитарным дисциплинам).
- 34.Конституция Бельгии от 17 февраля 1994 года. URL: <https://legalns.com/>

35. Марочкин И.Е. Судебная власть как социальная ценность. *Конституция України – основа модернізації держави та суспільства*. Матеріали наукової конференції Х.: Право, 2009. с. 336–337.
36. Чубар А. П. Захист прав і свобод людини і громадянина у конституційному судочинстві України. *Вісник конституційного суду України* 2008. №1. С.84 – 88
37. Григор'єв В. А. Політико-правова природа Конституційного Суду в системі поділу влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 305–310.
38. Федералист: Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. М.: Издательская группа “Прогресс” – “Литера”, 1994. С. 29–33. URL: http://grachev62.narod.ru/Fed/Fed_01.htm
39. Шемшученко Ю. С. На перехресті століть. Вибрані праці. Київ: Юрид. думка, 2010. 608 с.
40. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10.09.2019 № 39-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20#Text>
41. Сердюк В. В. Судова влада та її місце в теорії поділу влади. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. Вип. 5. С. 38–46.
42. Закон України «Про всеукраїнський референдум» визнано неконституційним. Офіційний веб-сайт Конституційного суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/zakon-ukrayiny-pro-vseukrayinskyy-referendum-vyznano-nekonstytuciynym>
43. Галаган Л. Президент у системі влади за різних форм державного правління. *Політичний менеджмент*. 2011. № 4. С. 8-17.
44. Шатіло В. А. Інститут президентства в системі державної влади України. К.: Український центр політичного менеджменту, 2004. 159 с.

45. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>
46. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України) від 17 жовтня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text>
47. Макаров Г.В. Система стримувань і противаг у територіальній організації влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/sistema-strimuvan-i-protivag-u-teritorialniy-organizacii-vladi-v-ukraini>
48. Цвік М. Про державно-правову природу влади Президента України в системі розподілу влад. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 1. С. 51-61.
49. Жук Н. Парламент, Президент, уряд: через взаємостимування до порозуміння. Монографія. Харків, 2007. 242 с.
50. Маклаков В.В. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Иефотропик Медиа. 2012. 616 с.
51. Про інтерпеляцію: законопроект № 3499 від 18 травня 2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68867
52. Даниляк О.О. Застереження до проекту Закону України «Про інтерпеляцію» від 18.05.2020 р. № 3499. URL:

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/vnutrishnya-politika/zasterezhennya-do-proektu-zakonu-ukraini-pro-interpelyaciyu-vid>

53. Забарський В.В. Принцип поділу влади в українському державотворенні. *Юридичний вісник*. 2014. № 2 (31) С. 29-3
54. Алексеєнко І. Взаємодія гілок влади як чинник розвитку форми правління в сучасній Україні. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 8-16.